

Onhaalbare wet- en regelgeving, grootschalige uitbraken van dierenziekten, en dan het boerenbedrijf dat al generaties in de familie is, zien ondergaan. Geen wonder dat ook boeren psychisch in de knel raken. Toch melden ze zich

zelden bij de reguliere hulpverlening. De stap is te groot en het klikt zelden. Je moet als hulpverlener van goeden

Geertje Kindermans

Achtergrond

Wie de boer niet kent... Hulpverlening in de agrarische sector

Van noodzakelijke, nuttige, harde werkers tot probleemgroep. Boeren hebben het meegemaakt. In de jaren zestig en zeventig gaat het hun bijzonder goed. Door de ontwikkeling van intensieve landbouw en veeteelt groeien de opbrengsten explosief. Maar daarna begint de ellende. Vanaf de jaren

tachtig komt de keerzijde van de groei aan het licht. Het begint met de zogenoemde boterberg: er wordt te veel zuivel geproduceerd. De overheid treft er maatregelen tegen. Daarna worden de mestoverschotten teruggedrongen en de giftige bestrijdingsmiddelen aangepakt. De aandacht voor het milieu neemt toe, eveneens ten koste van de boer. Door dit alles raakt de beroepsgroep in financiële nood. In 1993 schrijft psychologe Carin Giesen in haar boek *Crisis op de boerderij* over de veelomvattende problematiek van de steeds minder populair wordende boer. Veel boeren raken daardoor ook psychisch in de knel, stelt ze.

Sindsdien is het er niet veel beter op geworden. Naast de immer groeiende Europese regelgeving, breekt er op grote schaal een aantal dierziekten uit: de mond- en klauwzeer (mkz), de varkens- en vogelpest. De branche is inmiddels sterk gesaneerd. Door schaalvergroting zijn er grote, sterke agrarische bedrijven ontstaan. Een ander, groot deel kan het hoofd ternauwernood boven water houden of gaat ten onder. Weer anderen starten een alternatieve business op. Pijnloos is het allemaal niet. Giesen schreef het al en uit het recente onderzoek *Achter gaat voor aan de keukentafel* van Primo Noord Holland over de boerenproblematiek in dat gebied, blijkt het eveneens: de gemiddelde boer neemt te laat of helemaal geen contact op met de reguliere hulpverlening. 'De ernst van de problematiek zou minder zijn geweest als er eerder hulp was gezocht', stelt het rapport. Boeren willen niet en de hulp sluit onvoldoende aan bij de doelgroep. Zo weet Giesen dat boeren die bij de Riagg terechtkomen, soms snel afhaken. 'Ik ben een paar keer gebeld door boeren die zijn weggegaan. Ze voelden zich niet begrepen.'

– liefst boeren – huize komen om met een boer in gesprek te raken. Boerenpsychologen zijn al helemaal zeldzaam. Laheij van SEP: 'Ik zou er dolgraag een paar kennen, maar ik kan ze niet vinden.'

Speld in een hooiberg

Alles bij elkaar reden om op zoek te gaan naar een psycholoog die vanuit de praktijk kan vertellen over de hulpverlening aan boeren. Iemand die antwoord kan geven op de vraag waarom het bij deze groep zo moeilijk is en hoe de drempel kan worden verlaagd.

Psychologe Giesen, zelf geen hulpverlener, kent geen gespecialiseerde psychologen. Wel wijst ze naar verschillende projecten die zich met emotioneel/sociale ondersteuning van boeren hebben beziggehouden.

Een van die projecten is het Sociaal Economisch Plan voor de Veehouderij (SEP). Dit initiatief van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, werd in 2000 opgezet om het nieuwe en strenge mestbeleid te begeleiden en was erop gericht boeren op sociaal-emotioneel gebied te ondersteunen. Coördinator José Laheij verwees tijdens de vogelpestcrisis boeren door naar een netwerk van adviseurs dat ze had opgebouwd. Deze adviseurs waren geen opgeleide hulpverleners, maar hadden kennis van het agrarisch bedrijf en gevoel voor het boerenleven. Ze boden met name een luisterend oor. Als de problemen te groot bleken te zijn, moest er een professionele hulpverlener worden ingezet. Laheij is verschillende keren op zoek geweest naar een psycholoog, maar tevergeefs. 'Psychologen die ik naar een boer kon sturen, die zich in de doelgroep konden inleven, heb ik niet kunnen vinden. Ik vond een enkele maatschappelijk werker, een mediator en verschillende pastors. Maar geen psychologen.' Ook andere bronnen hebben geen naam paraat.

Aandachtsfunctionaris

Wel duikt steeds de naam Huub van Mil op. Hij is maatschappelijk werker en dé hulpverlener voor boeren in Limburg. Van Mil heeft een duidelijke band met boeren. Zelf komt hij uit een groot boerengezin. Hij ging studeren, werd maatschappelijk werker, maar

Illustratie: Karel der Kinderen

bleef op het platteland wonen, heeft veel boeren in zijn kennis-
senkring en is voorzitter van een Rabobank, een functie waarin hij
veel financieringsplannen van agrariërs onder ogen heeft gehad.

Zijn verhaal maakt duidelijk hoe diep de kloof is tussen de
boerengemeenschap en de reguliere hulpverlening. Want on-
danks dat hij agrariërs snapt en werkt in een gebied waar ze
wonen, zag ook hij nooit cliënten uit de sector. Het was de aan-
leiding voor zijn werkgever Synthese om hem zo'n negen jaar
geleden aan te stellen als aandachtsfunctionaris. Als eerste or-
ganiseerde hij een symposium. Boeren zelf kwamen niet naar
buiten met hun problemen en dus zou de omgeving ze moeten
signaleren, was het idee. Allerlei groepen uit de omgeving van de
agrariër werden uitgenodigd: de huisartsen, veeartsen, veevoer-
derleveranciers en bankmedewerkers. De bankmedewerker zag
immers hoe een agrariër met financiële problemen er psychisch
aan toe was. De huisarts kon eens doorvragen als een boer wat
al te vaak op het spreekuur kwam. De veevoederleverancier en
veearts signaleerden het als het vee verwaarloosd werd of de stal-
len er onverzorgd uitzagen. Deze groepen zouden de boer actief
op het pad van de hulpverlening kunnen zetten. Van Mil was er
klaar voor. Maar vervolgens gebeurde er weer niets. Na twee jaar
had zich nog geen boer gemeld. Toen hij eens rondbelde, bleek
men zijn telefoonnummer regelmatig te hebben doorgegeven.
'Boeren vragen niet makkelijk om hulp', constateert Van Mil. En
ze wantrouwen hulpverleners, waarvan ze veronderstellen dat die
wel links en voor het milieu zullen zijn. En wie voor het milieu is,
is tegen de boer, zo eenvoudig ligt dat.

De omslag kwam in 1997 toen de varkenspest in Limburg uit-
brak. De provincie zette speciale hulpverlening voor veehouders
op en Van Mil ging zich met de sociaal/emotionele hulp bezighou-
den. Om zich nog sterker met de sector te identificeren, ging hij
samen met een collega-maatschappelijk werker vanuit het land-
bouwhuis werken: het hoofdkantoor van de LLTB (de Limburgse
Land- en Tuinbouwbond). Daar zitten ook de bedrijfsadviseurs en
belangenbehartigers en is zodoende een vertrouwde plek voor
boeren. Van Mil en collega werden geïntroduceerd op bijeenkom-
sten waarin veehouders werden geïnformeerd over de varkens-
pest. Ze gingen mee op huisbezoek samen met de bedrijfsadvise-
urs en deze verwezen ook naar hen door. Pas toen wonnen ze
langzaam vertrouwen en meldden zich de eerste boerencliënten.

Met deze contacten was de belangrijkste hindernis genomen.
De rest ging vanzelf, omdat Van Mil boeren goed aanvoelt. De
hulpverlening is een vak apart, vindt hij (zie kader) en een boe-
renachtergrond kun je daarbij goed gebruiken.

'Daar spreekt u mee'

Van Mil verwijst niet snel door naar de reguliere hulpverlening.
Alleen als er sprake is van ziektebeelden, zoals een ernstige de-
pressie, manisch of psychotisch gedrag of wanneer mensen een
gevaar vormen voor zichzelf, verwijst hij door naar psychologen
of psychiaters die niet speciaal toegerust zijn voor de doelgroep.
In die gevallen is de situatie zo ernstig, dat je niet meer kieskeurig
kunt zijn.

Hoe krijg je een boer op de divan?

Als hulpverlener moet je rekening houden met *het karakter van de boer*, dat is gevormd door zijn manier van leven. Een boer staat er alleen voor, is zelfstandig ondernemer, die meer dan gemiddeld met zijn onderneming is vergroeid. Het bedrijf is soms al generaties in de familie. Boer zijn is een manier van leven en dat gaat soms erg ver. Zo kent Van Mil gevallen waarin verlieslijdende boeren weigeren te stoppen met hun boerenbedrijf. Als hun eigen bank de financiering stopzet, vinden ze wel een andere bank bereid, soms tegen onaangename voorwaarden. Een boer kan dan nog een aantal jaar doorwerken, maar daarna zijn de schulden zo hoog opgelopen, dat hij zijn huis moet worden uitgezet. Van Mil: 'Het gebéúrt. De boer weet dat en kiest ervoor. Hij kruipt zo in de slachtofferrol en beschouwt het vaak als wraak op de overheid: ik werk me gek en kijk eens hoe ze me kapotmaken.'

Daarnaast vraagt hij niet makkelijk om hulp, maar kropt alles liever op. Van Mil illustreert dit met het verhaal van een veehouder van wie tijdens de varkenspest al zijn varkens waren geruimd. Erover praten deed hij niet. In plaats daarvan ging hij elke ochtend naar de varkensstallen. Bij het middageten schoof hij aan om daarna weer naar de stallen te vertrekken. Zijn vrouw vroeg zich af wat hij daar toch deed, maar durfde er niets van te zeggen. Ze wilde hem niet nog meer belasten. De geslagen varkenshouder wilde haar evenmin belasten met zijn sombere gedachten. En dus werd er gezwegen.

De problemen van agrariërs moet je *niet geïsoleerd* benaderen. Voor een boer is de

verwevenheid van de problemen groot. Immers: je woont op het bedrijf en werkt thuis. Man en vrouw werken samen en zijn vaak beide eigenaar van het bedrijf en ook kinderen werken mee. Als het financieel moeilijk gaat, komt de relatie onder spanning te staan. Relatieproblemen hebben hun weerslag op het bedrijf. Problemen met de kinderen en opvolgingskwesties lopen in elkaar over.

Hulpverlener Van Mil besteedt nadrukkelijk aandacht aan de zakelijke kant van de problemen. Hij vraagt vaak of hij de cijfers mag inzien. Hij is er vertrouwd mee vanwege zijn werk voor de Rabobank. 'Als een boer zegt: het gaat slecht, wil ik weten hoe hij er financieel voorstaat. Anders kan ik geen goede diagnose stellen. Betekent het dat hij tot zijn nek toe in de schulden zit of maakt hij minder winst dan vroeger?' Om die reden zit Van Mil geregeld met hele gezelschappen om tafel: het hele boerengezin, de accountmanager en de bedrijfsadviseur.

Om boeren psychisch te kunnen ondersteunen, moet de hulpverlener een beetje *kennis van het boerenbedrijf* hebben. Dit omdat de problemen complex zijn en vaak niet uit hun context kunnen worden gehaald. Maar ook omdat je zo vertrouwen wilt. Van Mil: 'Als een boer vertelt dat zijn zeug acht biggen heeft geworpen en jij feliciteert hem met het resultaat, word je afgeserveerd. Twaalf levende biggen is pas een felicitatie waard.' Zo ook moet je het verschil tussen een zeug en een vleesvarken kennen en weten wat de voerconversie is.

Kennis is eveneens nodig om de waarde van zaken in te schatten. Zo is stoppen

met het boerenbedrijf ingrijpend, boer zijn is meer dan een baan, het is een identiteit. En het hebben van eigen grond is erg belangrijk. Van Mil: 'Bij wijze van grap zeggen ze wel eens: bij een boer mag je eerder aan zijn vrouw komen dan aan zijn grond. Grond koop je maar één keer. Het vertegenwoordigt de status, is het uitgangspunt van het bedrijf.' Als een hulpverlener hieraan voorbijgaat, voelt een boer zich niet begrepen.

Tot slot moet je naar de boer toe, stelt van Mil. Problemen bespreek je aan de keukentafel. Daar voelt een boer zich veilig. De hulpverlener moet dus flexibel zijn en ook 's avonds of in het weekend willen werken. Want uiteindelijk gaan de varkens en koeien voor.

Het zijn trouwens de vrouwen die de problemen het eerste aankaarten. Als Van Mil langskomt, willen sommige boeren er soms niks van weten. Hij laat het daar niet bij zitten. 'Dan loop ik het bedrijf op en knoop een praatje met de boer aan. "Mooie koeien heb je. Wat is je topzeug? Wie zijn je handelaren?" En daarna breng ik het gesprek op de aanleiding van mijn komst. "Uw vrouw heeft zorgen. En u zult wel zorgen hebben om uw vrouw. Ik wil ook eens met u praten. Uw vrouw heeft u nodig.'" Dit heeft altijd gewerkt. Slechts één keer is hij het erf afgestuurd. 'Maar ik kom toch nog terug', riep hij. Later gaf de boer toe: 'Ik heb je weggejaagd, maar ik denk toch dat het nodig is.' De gesprekken kosten ook meer tijd, soms is hij wel drie uur bezig.

Het stelt nogal wat eisen aan de hulpverlener en er is een duidelijk tekort, vinden zowel Laheij, Van Mil, als Giesen. En het rapport *Achter gaat voor aan de keukentafel* constateert over haar onderzoek: 'Slechts één psycholoog kent contactpersonen van de Westelijke Land en Tuinbouworganisatie (WLT.O). Ook de publicaties over agrariërs en hulpverlening zijn geheel niet

bekend bij de eerstelijnspsychologen.'

Te weinig geschikte hulpverleners is niet de enige bottleneck. Ook de organisatie van de hulpverlening is een barrière om de eventueel beschikbare hulpverleners optimaal in te zetten. Dit geldt inmiddels eveneens voor Van Mil. Jarenlang functioneerde hij tot algemene tevredenheid in Limburg en delen van Brabant. Het werd

betaald uit speciale subsidies om boeren te ondersteunen. Nu deze subsidies zijn afgelopen, werkt Van Mil alleen nog in zijn eigen regio Noord-Limburg. 'Alle trajecten in Midden- en Zuid-Limburg zijn afgestoten', zegt hij met spijt in zijn stem. Geregeld bellen boeren van buiten zijn regio hem nog, maar hij kan hen niet meer helpen. Hij heeft het specialisme, de boeren

vertrouwen hem, maar door het financieringssysteem is het op dit moment niet mogelijk zijn capaciteiten optimaal in te zetten.

José Laheij is eveneens vaak tegen de barrière opgebotst als ze op zoek ging naar een geschikte hulpverlener. 'Ik loop tegen structuren en culturen op', verzucht ze. 'Als ik bij een Riagg vraag naar een hulpverlener die inhoudelijk past, vraagt men mij: in welk gebied is het? Dat doet er niet toe, zeg ik dan. Dit is een crisiseval. Geef me gewoon een naam van een psycholoog die het kan. Ik krijg het *niet* voor elkaar. Ik word rondgeleid in een circuit, waar ik niet verder kwam. En als het voor mij al moeilijk is, moet dat voor cliënten helemaal gelden.'

Zelfs tijdens crisissen bleek het niet goed geregeld te kunnen worden. Zo liet tijdens een uitbraak van de vogelpest een adviseur weten dat hij back-up nodig had. Laheij: 'Ik heb geprobeerd crisishopvang te regelen. De een na de ander stuurde me door. Uiteindelijk kreeg ik ons eigen telefoonnummer. Daar kunt u zeker terecht, zei men. Daar spreekt u mee, antwoordde ik.'

De methodiek binnen de reguliere hulpverlening sluit vaak evenmin goed aan bij de doelgroep, vindt Laheij. 'Als een boer zover is dat hij met zijn problemen naar buiten komt, wordt hij op een wachtlijst gezet waarna hij over drie weken voor een intakegesprek kan komen. Vervolgens moet hij weer een paar weken wachten. De meesten zijn dan al lang afgehaakt.'

Zó moeilijk is het niet

Desondanks is het wel degelijk mogelijk om goede hulpverlening te organiseren. En het is niet eens extreem ingewikkeld. Dit laat GGZ Kop van Noord-Holland zien (onderdeel van GGZ NH N). De hulpverlening is daar praktisch ingericht en heeft oog voor de boerenproblematiek. 'Het loopt hier goed', stelt Sjaak Boon, manager van de afdeling preventie. Binnen de instelling is een maatschappelijk werker als aandachtsfunctionaris aangesteld. Als er problemen op een bedrijf worden gesignaleerd, wordt dat met die hulpverlener kortgesloten en die probeert zo snel mogelijk, liefst dezelfde dag, contact op te nemen. Hij screent en kijkt wat er aan de hand is. Dat wordt besproken in een overleg en als het nodig is, wordt de stap gezet naar de reguliere hulpverlening en wordt doorverwezen naar een sociaal-psychiatrisch verpleegkundige, een psychotherapeut of een andere specialist. In geval van crisis wordt er gelijk contact gelegd.' Er zijn goede samenwerkingsafspraken tussen de WLO en de GGZ en de instanties verwijzen naar elkaar door. De afspraken zijn in een samenwerkingsprotocol vastgelegd. 'We weten natuurlijk niet of we iedereen bereiken, maar door de samenwerking met de WLO hebben we de kans wel vergroot.'

Hoewel er in het gebied geen grote uitbraken of crisissen zijn geweest, heeft de GGZ veel aandacht besteed aan de MKZ. 'Preventief', zegt Boon. 'Wij waren binnen de GGZ alert, hebben ons goed geïnformeerd. We hebben eveneens veel samenwerking gezocht met organisaties die elders bij de MKZ betrokken waren.'

Opeens lijkt het allemaal niet onmogelijk. 'Het is ook niet zo moeilijk', lacht Boon. 'Het project heeft een plek gekregen binnen de organisatie. Alle hulpverleners weten ervan en kunnen eenvoudig aan informatie komen.'

Hulp aan de keukentafel

Van Mil is een hulpverlener met twee benen in de boerengemeenschap. Maar zover hoeven hulpverleners niet te gaan om toch geschikt te zijn. Het is misschien handig, maar geen noodzaak dat hulpverleners van boerenafkomst zijn. 'Boeren zijn net gewone mensen', stelt Giesen nuchter. 'Je moet je er alleen wat in verdiepen. Zeker omdat de gemiddelde gestudeerde stedeling ver van het boerenleven afstaat.' Maar wie zich erin verdiept, kan ook zonder boerenachtergrond veel voor de doelgroep betekenen.

Boon ervaart de kloof tussen de boer en de hulpverlener in de praktijk niet zo sterk. 'Soms kan het wel heel specifiek zijn, maar nooit zo specifiek dat je er geen psycholoog of SPV op kunt zetten', vindt hij.

En kan de hulpverlening alleen rond de keukentafel plaatsvinden, zoals Van Mil stelt? Dat is niet altijd noodzakelijk, nuanceert Giesen wederom. 'Het kan soms verhelderend zijn, je kunt zien hoe de boel erbij ligt en of er veel verwaarlozing is. Maar het hoeft niet altijd.'

Een boer of boerin kan soms echt wel naar de spreekkamer komen, vindt Boon eveneens. In vijftig procent van de gevallen gaan hulpverleners naar de boerderij toe, schat hij desondanks. Maar dat is geen probleem. 'Er zijn meer cliënten die ze thuis opzoeken.' De meeste hulpverlening gebeurt gewoon tussen negen en vijf en voor crisissen en noodgevallen heb je de crisisdienst. 'In hoogst uitzonderlijke gevallen kan ook de maatschappelijk werker na vijven gebeld worden. Dat gebeurt echter nauwelijks.'

Verder veranderen boeren zelf ook. De jongere boer is beter opgeleid, zakelijker en meer manager dan de ouderwetse harde werker. De sector professionaliseert, bedrijven zijn grootschaliger geworden, werken vaker met personeel. En dan begint de boer steeds meer op andere ondernemers te lijken.

Hoe kan het dan dat er zo weinig psychologen zijn voor een groep die het al zo lang zo moeilijk heeft? Onwetendheid? Desinteresse? Arrogantie? Giesen weet het niet, maar reageert met: 'Dat zou een interessante knuppel in het hoenderhok zijn.' Ook Van Mil veert op: 'Laat mensen dáár maar even over nadenken.'